

РЕАЛНИЯТ ОБЩ ДОХОД НА ДОМАКИНСТВОТА В БЪЛГАРИЯ - ОСНОВА ЗА ТЯХНОТО ИКОНОМИЧЕСКО БЛАГОСЪСТОЯНИЕ

Доц. д-р Людмил Несторов, СА „Д. А. Ценов” - Свищов

Резюме: В доклада се изследва изменението в номиналния и реалния общ доход на домакинствата в България през периода 1990-2014 г. и как той се отразява на промените в техния общия разход. Целта е да се проследи как тези промени се отразяват на икономическото благосъстояние на домакинствата от гледна точка на задоволяване на техните основни жизнени потребности.

В процеса на изследването се стига до извода, че след 2000 г. постепенно нараства реалният общ доход на домакинствата в страната, което се отразява положително и на структурата на техния общ разход. Това от своя страна е съществен признак за повишаване на тяхното икономическо благосъстояние през разглеждания период.

Посочват се и основните проблеми свързани с промяната в общия доход и разход на домакинствата като основният е много бавният темп на тяхното положително изменение и, че те все още не могат да достигнат равнището си от 1990 г.

Ключови думи: икономическо благосъстояние, БВП, общ доход, общ разход, работна заплата, пенсии, социални и здравни осигуровки, здравеопазване, образование.

1. Въведение

Под **икономическо благосъстояние** най общо се разбира благополучие, благоденствие или добруване от социална, икономическа, психологическа, духовна или медицински, т.е. здравна гледна точка на даден индивид, група или обществото като цяло. В по-тесен смисъл икономическото благосъстояние изразява „врзката между условията на живот и степента на удовлетвореност на потребностите на индивидите, групите и обществото като цяло”¹.

¹ Йотова Л., Пенкова Е., Икономика на благосъстоянието, Университетско издателство „Стопанство” София, 2008 г.

Като основен измерител за икономическото благосъстояние на обществото се използва показателят Брутен вътрешен продукт (БВП)². С течение на времето и развитието на икономиката БВП се оказва не достатъчно точен измерител за икономическото благосъстояние на обществото. Така например той не отчита **натуралното производство**; не включва в себе си стоките и услугите, произведени и реализирани в т. нар. „сива икономика“; не взема под внимание **страничните вредни ефекти** от някои производствени дейности, като например замърсяването на околната среда, натрупването на отпадъци от производството и бита, вредата от алкохола, тютюнопушенето и др., които водят до появата на редица заболявания и други негативни ефекти. БВП не отчита също промяната в качеството на произведените стоки и услуги; появата на промени в структурата на производството и появата на нови продукти; не дава представа за икономическото (подходното) неравенство; не взема под внимание промените в качеството на живот³. БВП не позволява да се види и оцени ролята на държавата и публичните блага (пътища, канали, летища, пристанища, училища, театри, стадиони и др.) за развитието на икономиката и обществото; не включва покупко-продажбите на ценни книжа, т.е. операциите на фондовата борса; не включва трансферните плащания и безплатните стоки и услуги, които не получават пазарна оценка. В същото време включва в себе си разходите за отбрана и сигурност, които нямат производствен характер и не увеличават икономическото благосъстояние.

Изброените недостатъци на БВП и производните от него икономически показатели, дават основание да се направи изводът, че той **отразява само количествените, но не и качествените промени** в икономиката и обществото.

За да се избегнат несъвършенствата в показателя БВП, американските икономисти Джеймс Тобин и Уилям Нордхаус предлагат да се въведе показателят **чисто икономическо благосъстояние**. Идеята е по този начин да се коригира БВП, като от него се приспадне вредното влияние на замърсяването на околната среда, разходите за отбрана и сигурност, а заедно с това да се добавят свободното време и крайните продукти, създадени в домашното стопанство и скритата икономика. Тази идея е чудесна, но трудно осъществима, поради което все още не се използва в теорията и практиката.

² Основен принос за разработването и въвеждането на показателя БВП като основен измерител за състоянието на националната икономика и икономическото благосъстояние на обществото има американският икономист Саймън Кузнец, който получава нобелова награда в областта на икономиката през 1971 г.

³ Виж Икономическа енциклопедия, С., Наука и изкуство, 2005 г., стр.340.

За целите на настоящото изследване на икономическото благосъстояние, разглеждано като връзка между условията на живот и степента на задоволяване на потребностите на домакинствата, се използват показателите **общ доход и общ разход на домакинствата**,

Фиг. 1. Изменение на средномесечния реален БВП и на реалния общ доход на човек в България (в лв.) през периода 1990-2015 г.
Източник: По данни на НСИ и изчисления на автора

От фиг. 1 личи, че за разглеждания период, реалният БВП на човек в страната е нараснал с 38,7% спрямо 1990 г., а реалният общ доход на домакинствата изостава спрямо същата година с 35,4%. Причина за разликата в изменението на реалния общ доход и реалния БВП е, че съществена част от структурата на общия доход са работната заплата, пенсиите и други социално-осигурителни плащания, които през разглеждания период силно намаляват в реално изражение и този спад не може да бъде компенсиран във времето.

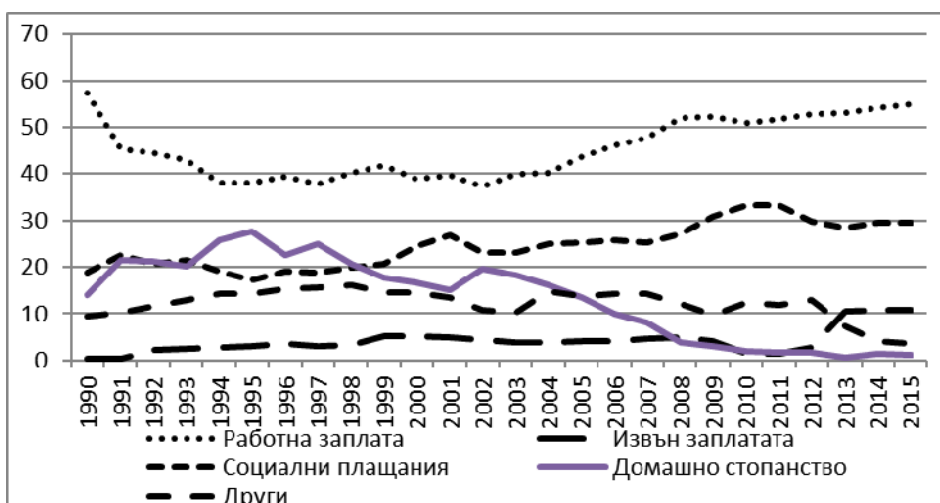
Основната причина за това е все още недостатъчно високата производителност на труда у нас, а също и все още водената реестриktivна политика по доходите в страната, които като цяло формират неговия обем. Решаващ принос за това неблагоприятно развитие в изменението на реалния общ доход е също и периодичното нарастване на номиналните доходи в условията на сравнително висока средноквотдишна инфлация от 678 до 12%⁴ през периода 1990-2008 г. В нейната основа стоят най-вече спада на производството, обезценяк-

⁴ Виж за повече подробности: www.nsi.bg, Статистическите годишници на НСИ и Бюджети на домакинствата в България за съответните години.

вакнето на лева, поевтиняването на еврото спрямо щатския долар, поскъпването на петрола, енергоносителите, електроенергията и др. фактори.

2. Изменението в структурата на реалния общ доход на домакинствата в България и неговото отражение върху тяхното икономическо благосъстояние

На фиг. 2 е представено изменението в структурата на общия доход на домакинствата в България през периода 1990-2015 г.

Фиг. 2. Изменение на структурата на общия доход на лице от домакинство в България (в %) през периода 1990-2015 г.

Източник: По данни на НСИ и изчисления на автора

През разглеждания период доходите от работна заплата и социални трансфери (пенсии, семейни добавки за деца, социални помощи, обезщетения за безработица). Те заемат между 80-85% от общия разполагаем доход на българските домакинства. Реалната работна заплата в България постепенно нараства, но през 2015 г. тя все още е по-ниска от своето равнище през 1990 г. с 4,5% и е една от най-ниските сред страните членки на ЕС дори разглеждана по паритет на покупателната способност (ППС)⁵. Пенсиите⁶ варират между 36-42% от средната месечна работна заплата и са близо до границата на бедността. Те заемат между 86-89% от социалните трансферни плащания.

⁵ Виж за повече подробности <https://www.infograf.bg/article/>.

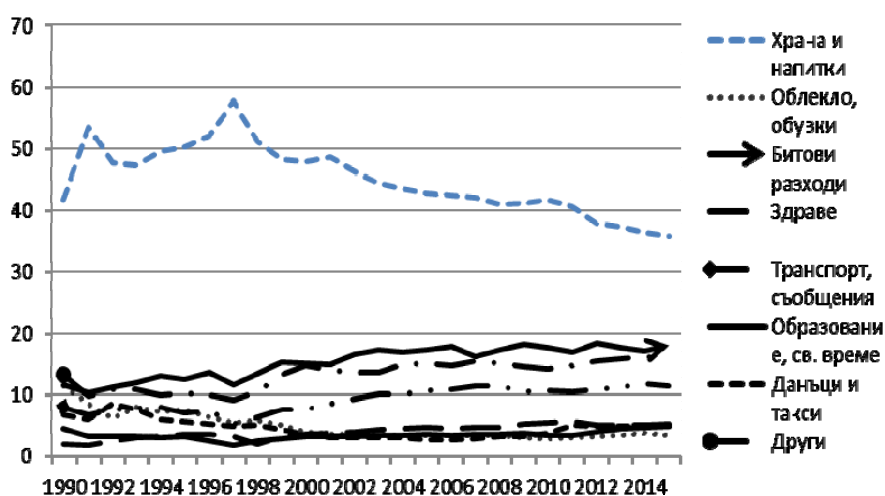
⁶ Виж за повече подробности www.noi.bg/статистика/пенсии.

Поради ниските работни заплати и пенсии близо 40 на сто от бедността у нас се формира от работещите бедни и пенсионерите, което е сред най-високите равнища в ЕС.

Много малка част от доходите се формират извън работната заплата. По-голямо значение сред тях има доходът от предприемачество, който през разглеждания период силно варира между 0.7-7,2%. Това показва все още наличието на доста силна скрита икономика в страната, което пречи да се покажат по-добре доходите от самостоятелна икономическа дейност. Потвърждение за казаното са и доходите от собственост, които имат несъществено значение в структурата на общия доход и заемат между 0,5-1,0% от него.

Постепенно с излизането от дълбоката икономическа криза, особено след 1998 г., силно намалява относителният дял на разходите за домашно стопанство – от 27,6% през 1995 г. на 1,2% през 2015 г.

Размерът и структурата на общия доход на домакинствата определят размера и структурата на техния общ разход (виж фиг. 3).

Фиг. 3. Изменение на структурата на общия разход на лице от домакинство в България (в %) през периода 1990-2015 г.

От фиг. 3 личи, че с най-голям относителен дял от общия разход на домакинствата заемат разходите за храна и напитки⁷. По стандартите на ООН се приема, че ако делът само на разходите за храна от

⁷ В разходите за храна и напитки се включват тези за храна, безалкохолни и алкохолни напитки и цигари.

общия разход е над 30 % това означава, че съответните домакинства са бедни. Положителното при нас е, че този дял силно намалява през изследвания период от 54,4% през 1997 г. до 31,4% през 2015 г. Причината е макар и слабият ръст на реалния общ доход и процесът на дефлация в страната през последните три години. Добре е също, че намалява и относителният дял на разходите за алкохол и цигари от 6,4 на 4,4% през периода порадиш солиното нарастване на техните цени.

Ярка тенденция на увеличение през изследвания период се забелязва при делът на битовите разходи⁸ - от 11,6 на 18,5 процента. Това се дължи преди всичко на нарастването на цените на електроенергията и горивото за битови цели. Подобна тенденция на увеличаване се забелязва и при делът на разходите за транспорт и съобщения – от 8 на 11,4 процента. Тук причината е силното нарастване на цената на бензина и газта за транспорта и масовото използване на мобилни телефонни апарати.

Нараства като цяло и делът на т. нар. „други разходи”⁹, където се включват освен разходите за домашно стопанство и покупката на разнообразни стоки и услуги така също и платените от домакинствата данъци и такси. Това особено силно личи през годините 1994, 1995 и 1996 и се дължи на сравнително големият относителен дял на данъците – между 6 и 8 процента и на разходите за домашно стопанство, което е средство за оцеляване по време на дълбока икономическа криза. След 2000 г. това се дължи на намаляване относителният на разходите за данъци и нарастване на този за покупката на разнообразни стоки и услуги.

Неблагоприятна тенденция на увеличаване бележи делът на разходите за здраве – над два пъти (от 2 на 5,6 процента). Основните причини за това са силното нарастване цените на лекарствата, недостатъците на здравната реформа и неуредиците при работата на здравната каса. Успоредно с това намалява делът на разходите за образование и свободно време от 4,6% през 1990 г. на 1,7% през 1997 г. до 3,5% през 2011 г. Причините за това са недостатъците в образователната система, появата на платеното образование и нарастване на неговите цени. Близко четири пъти намалява делът на разходите за облекло и обувки – от 11,4 на 3,5%, което също е резултат от нарастването на техните цени, но също и в резултат от реструктурирането на общия

⁸ В битовите разходи се включват тези за жилища, вода, електроенергия, горива за битови нужди, обзавеждане и поддържане на дома.

⁹ В другите разходи само за годините 1994, 1995 и 1996 се включват освен разходите за домашно стопанство и покупката на разнообразни стоки и услуги така също и платените от домакинствата данъци и такси.

разход на домакинствата в полза на разходите за храна, осветление, отопление, здравеопазване, транспорт и съобщения.

От направеното изследване могат да се направят следните изводи:

1. От гледна точка нарастването на реалния общ доход на домакинствата и на реалната работна заплата може да се каже, че след 2000 г. постепенно се подобрява икономическото благосъстояние на домакинствата, но с много бавни темпове;

2. От гледна точка обаче на неблагоприятната промяна в структурата на общия разход и по-точно с нарастване значително делът на разходите за здравеопазване, образование, битовите разходи и тези за транспорт и съобщения може да се каже, че икономическото благосъстояние на българските домакинства се влошава.

Изходът за по-бързото и чувствително нарастване на икономическото благосъстояние на българските домакинства може да се търси в дългосрочен аспект чрез увеличаване на заетостта, реалната работна заплата, разкриване на повече възможности за самостоятелен бизнес, подобряване работата на здравната и образователната система.

ЛИТЕРАТУРА

1. Бюджети на домакинствата в България 2015, НСИ, София, 2016
2. Ерхард Л. Благосъстояние за всички, Университетско издателство „Стопанство” София, 1993.
3. Йотова Л., Пенкова Е., Икономика на благосъстоянието, Университетско издателство „Стопанство” София, 2008 г.
4. Национален социален доклад на Република България 2013-2014 г., https://www.mlsp.government.bg/ckfinder/userfiles/files/BULGARIA_pdf;
5. Статистически справочник 2016, НСИ, София 2016;
6. Стийлиц Дж. Цената на неравенството, изд. „Изток – Запад”, София, 2014.
7. Стоичкова О., Благосъстоянието като фактор за икономически растеж, http://uard.bg/files/custom_files/files/documents/stoichkova_yln2.pdf